

УДК 343.9.024: 347.71

Г. Б. ЯКОВЕНКО

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В МІЖНАРОДНІЙ КОМЕРЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто сучасний вплив корупції на міжнародну комерційну діяльність, прийняті заходи світових організацій, направлені на мінімізацію її проявів; виділено основні соціально-політичні та економічні причини корупції в країнах з транзитивною економікою та визначено втрати, які несуть ці країни та іноземні фірми, що в них працюють.

The modern influence of corruption on the international commercial activity is considered, the measures of world organizations directed on minimization of its displays are accepted; the basic social - political and economic reasons of corruption in the countries with transitive economy are determined and the expenses are determined which will incur these countries and foreign firms, which work in them.

Ключові слова: корупція, комерційна діяльність

У сучасних умовах корупція становить реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку багатьох країн світу, негативно впливає на всі сфери суспільного життя. Ця ситуація сконцентрувала увагу міжнародного бізнесспівтовариства на проблемах корупції у сфері міжнародної комерційної діяльності і зажадала ухвалення цілої низки законодавчих дій. Корупція – не тільки внутрішньополітичне питання країн, що розвиваються, але також і світова змінна.

М. Даколіас та К. Ткачук визначають корупцію як використання положення в органах державної влади для особистої вигоди [1].

Більш широкий підхід визначає її як зловживання не тільки службовим положенням в органах влади і державних установах, але також у сфері особистих і комерційних відносин. Німецький дослідник К. Шеппеле розрізняє три великі групи корупції: політичну, особисту і комерційну [2].

Р. Клитгаард розглядає корупцію як систему, а не поодинокі акти. Його підхід передбачає дві аналітичні точки зору. У першому випадку, корупція може бути представлена формулою: $C = M + D - A$ (корупція = монополія + свобода прийняття рішень – підзвітність). І по-друге, корупція – це злочин за розрахунком, а не за емоціями [3].

Західноєвропейський дослідник Е. Кінонес виділяє різні ступені корупції: незначну і грандіозна корупція [4].

Вважаємо, що причини корупції можуть бути розбиті на дві великі групи: соціально-політичні і економічні.

Соціально-політичні причини корупції такі: 1) слабкий рівень управління країною; 2) дисфункціональні урядові бюджети; 3) затримки із залученням

бюджетних коштів, особливо, коли вони включають грошові виплати; 4) закрита політична система, в якій превалує вузький прошарок чиновників, які вирішують власні проблеми; 5) використання державної влади для особистої вигоди відповідальними працівниками і політичними лідерами; 6) розбіжність між формальними і неформальними правилами, що управляють поведінкою в суспільному секторі; 7) слабка відповідальність, викривлені етичні оцінки, недіючі фінансові адміністративні системи, відсутність формального механізму, який зробив би державних службовців відповідальними за результати; 8) низька зарплата державних службовців і кар'єрне зростання, не пов'язане з діловими якостями і служінням суспільству, над яким давно превалюють клієнтські для начальника взаємини, при яких спільне використання хабарів і заступництво зміцнюються; 9) державні служби отримують неадекватне постачання і устаткування; 10) недостатність адекватного законодавчого контролю (відсутність захисту для тих, хто чинить опір корупції, спеціальні антикорупційні дії перетворилися на політичні інструменти, реальна мета яких – не виявити фальсифікацію і корупцію, але лише потурбувати політичних супротивників); 11) відсутність правил поведінки і зіткнення особистих інтересів з неефективною роботою контролюючих організацій або їх відсутність; 12) міжнародні джерела корупції, пов'язані з реалізацією важливих проектів або закупівлею устаткування.

Економічні причини корупції наближені до політичних. Вони складаються з такого: 1) існування торгових обмежень, що призводять до платежів урядовим посадовим особам для отримання ліцензій на імпорт, кількість яких обмежена; 2) існування великої кількості урядових субсидій, що регулюють промислову політику, залучення чиновників до контролю за цінами; 3) існування практики багаторазової зміни обмінного курсу і схем розміщення іноземного капіталу, які призводять до спроб придбати вигідні квоти, даючи хабарі урядовим посадовим особам; 4) низька заробітна плата керівників державних служб; як результат – вимагання хабарів державними службовцями для поліпшення їх фінансового положення; 5) освоєння природних ресурсів веде до хабарів урядовим посадовим особам для отримання пільгових цін і ухилення від режиму державного регулювання.

У сфері міжнародної комерційної діяльності корупція виявляється у двох аспектах: у країні, де вона має місце; в іноземних компаніях, які ведуть справи в цих державах. Відповідна країна страждає від соціальних, політичних і економічних втрат, а ділова репутація фірми – від втрат у рекламі. На нашу думку, втрати держав можуть бути розбиті на три великі групи: економічні, неекономічні і комерційні.

Неекономічні втрати складаються з такого: 1) підриву демократії, порушень прав звичайних людей і підприємців, які займаються малим бізнесом; 2) завдання шкоди навколишньому середовищу; 3) затримки економічного розвитку; 4) спотворення моральних засад суспільства; 5) зневаги до закону; 6) поєднання зі злочинною інтернаціональною діяльністю, зокрема наркоторгівлею, організованою злочинністю і відмиванням грошей.

Економічні втрати складаються з такого: 1) зниження кількості інвестицій і затримки економічного зростання на тривалий час; 2) скорочення ефективності

надання допомоги через ускладнення роботи відповідних фондів; 3) втрати податкових надходжень, що призводить до несприятливих бюджетних наслідків; 4) низької якості рівня інфраструктури і суспільних послуг; 5) спотворення складу урядових витрат; 6) несправедливого розподілу ресурсів і підриву принципу змагальності на ринку; 7) матеріальних утрат для споживачів і платників податків, розвитку загрози втрати довіри з їх боку; 8) зменшення показників кредитоспроможності країни-позичальника; 9) зменшення об'ємів торгівлі з іншими країнами і зниження економічного зростання.

Комерційні втрати для компаній інших країн через високий рівень корупції такі: 1) підприємці переносять високі ризики на покупців і збільшують витрати на ведення торгівлі; 2) міжнародне хабарництво призводить до втрат експорту на десятки мільярдів доларів для тих, хто працює на ринку за допомогою законів і прагне чесно виграти справедливе змагання контрактів; 3) нездатність бізнес-структур діяти в прозорому, чесному і передбаченому оточенні; 4) корупція шкодить постачальникам і експортерам і перешкоджає міжнародній торгівлі.

За оцінками експертів, щорічно 100 млрд дол. США виплачується на хабарі в усьому світі [5], що втричі перевищує доходи державного бюджету України на 2009 р., і це, можливо, є лише верхівкою айсбергу.

При такому рівні глобалізації економіки найголовніші міжнародні організації, як політичні, так і економічні, почали звертати увагу на проблеми корупції. У період з сер. 1990-х рр. і до сьогодні було здійснено багато законодавчих кроків, щоб зменшити рівень корупції у сфері комерційної діяльності на міжнародному і місцевому рівнях. Розглянемо найголовніші з них.

Акт щодо запобігання корупції в міжнародній комерційній діяльності забороняє американським компаніям давати незаконні корупційні платежі іноземним посадовим особам з метою отримання або збереження бізнесу. Конгрес США прийняв вищезазначений акт, щоб зменшити кількість хабарів іноземним чиновникам і поновити суспільну довіру до цілісності американської бізнес-системи. Зміни щодо його поліпшення вносилися в 1988 і 1998 рр.

Заснований на забороні хабарництва, він робить незаконними дії фірми, якщо вона (також як і будь-який чиновник, директор, працівник або агент фірми або будь-якого акціонера, що діє від імені фірми) запропонувала, сплатила або обіцяла виплатити грошову винагороду будь-якій іноземній посадовій особі з метою отримання або збереження бізнесу. Подібна заборона діє щодо платежів іноземній політичній партії або її посадовій особі, або кандидатові в політичні лідери. Цей акт не дозволяє також давати хабарі безпосередньо або через посередників. Незаконною також є плата будь-якій персоні, знаючи, що вся вона або її частина буде запропонована, надана або обіцяється безпосередньо або побічно будь-якій іноземній посадовій особі (або іноземній політичній партії, кандидатові або посадовій особі) з метою допомоги фірмі в отриманні або збереженні бізнесу. Порушення акту може привести до кримінального і (або) цивільного покарання [6].

Угода по боротьбі з підкупом чиновників іноземних держав при здійсненні міжнародних ділових операцій була підготовлена Організацією по економічній кооперації і розвитку (OECD) і підписана в Парижі 17 грудня 1997 р. Вона зобов'язує

компанії криміналізувати хабарництво іноземних державних службовців, зокрема посадових осіб у всіх гілках влади, призначених або виборних, так як і будь-якої особи, що виконує публічні функції (в т. ч. у громадських організаціях або підприємствах), а також хабарництво будь-якої посадової особи або агента громадської міжнародної організації. Передбачена також відповідальність публічних осіб (кримінальна або цивільна залежно від місцевого законодавства). Угода вимагає, щоб компанії вжили необхідних заходів у рамках місцевих законів і правил для заборони створення методів, які використовуються для підкupu іноземних державних службовців або щоб приховати хабарництво. Фірми повинні оголосити хабарництво іноземних державних службовців кримінальним правопорушенням з метою отримання грошей, яке суперечить законодавству по тих же статтях, що і хабарництво місцевих чиновників. Юрисдикція розповсюджується на правопорушення, які здійснюються в цілому або зокрема на території кожної країни, яка ратифікувала Угоду (наразі їх більше 30).

Міжамериканська Угода по боротьбі з корупцією була прийнята 29 березня 1996 р. на Спеціальній Конференції по боротьбі з корупцією Організації Американських Держав (OAS) в Каракасі, Венесуела, яка підписана 26 державами.

Угода вимагає, щоб країни, що підписали її, приймали специфічні заходи по боротьбі з корупцією. Вона накладає зобов'язання на кожен уряд прийняти таке законодавство, необхідне для криміналізації актів корупції, вказаних в угоді. Серед них: наполегливе здиство або акцептація хабарів; пропозиція або надання хабарів; будь-яка дія або бездіяльність урядової посадової особи щодо отримання незаконних виплат для себе або інших; використання обманним шляхом або приховування коштів, отриманих від вищенаведених дій; участь або асоціація, або приховування їх здійснення. Одна з особливостей угоди – зобов'язання криміналізувати хабарництво іноземних посадових осіб [7].

Група держав проти корупції (GRECO) була створена Комітетом Міністрів Ради Європи і прийнята 1 травня 1999 р. Згідно із Статусом, головна мета GRECO – поліпшити здатність її членів боротися з корупцією, контролюючи згоду їх урядів на здійснення дій у цій сфері. Таким чином, це сприятиме ідентифікації недоліків й усуненню недосконалості національних механізмів боротьби проти корупції до ухвалення ними необхідних законодавчих змін і практичних реформ для покращання рівня запобігання корупційним проявам [8].

GRECO несе відповідальність, зокрема, за контроль по дотриманню Провідних принципів по боротьбі з корупцією і виконанням міжнародних договорів, прийнятих відповідно до Програми дії проти корупції, прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи в 1996 р. На сьогодні прийнято три подібних договори: Угода про кримінальне переслідування за корупцію від 27 січня 1999 р., Угода по цивільному праву по боротьбі з корупцією від 4 листопада 1999 р. і Рекомендаційні норми поведінки для державних службовців від 11 травня 2000 р. Зараз до угоди GRECO приєдналися 25 держав, у т. ч. і Україна.

Організацією Об'єднаних Націй наразі прийнято три найбільш важливі документи по боротьбі з корупцією: Декларація ООН проти корупції і хабарництва в міжнародних комерційних операціях, Міжнародні норми поведінки для державних службовців і Норми поведінки для посадових осіб правоохоронних органів.

Євросоюзом було Ряд прийнято також низку заходів. Так, наприклад, 21 травня 1997 р. Європейська Комісія прийняла Звернення до Ради Європи і Європейського Парламенту щодо об'єднання політики держав проти корупції яке передбачає, що держави – члени ЄС ведуть узгоджену і послідовну політику по боротьбі з корупцією у сфері міжнародної торгівлі, як і в будь-якій іншій сфері. Воно криміналізує хабарництво посадових осіб і державних службовців Євросоюзу, але не стосується інтернаціонального хабарництва по відношенню до посадових осіб країн, які не є членами Євросоюзу. Цей акт розповсюджується на посадових осіб Європейського Співтовариства або посадових осіб держав – членів Євросоюзу і прийнятий 26 травня 1997 р. Угода криміналізує активну і пасивну корупцію посадових осіб навіть тоді, коли спричинення фінансових збитків для ЄС є спірним.

У 1995 р. Світовий Банк звернув увагу на проблему корупції. У 1997 р. за допомогою міжнародної організації Transparency International Світовий Банк прийняв програми за посилення контролю з метою запобігання хабарництву у сфері проектів, що фінансуються ним, і щодо допомоги урядам для здійснення реформ.

Було вирішено, що боротьба з корупцією буде вестися за такими напрямками: 1) запобігання фальсифікаціям і корупції в проектах, фінансованих Банком; 2) допомога країнам у боротьбі з корупцією у разі їх клопотань; 3) серйозний розгляд впливу корупції на його внутрішнє планування, розробка проектів, аналіз і політичний діалог з країнами, який приведе до вироблення єдиної стратегії в цьому питанні; 4) підтримка міжнародних зусиль проти корупції [9].

Міжнародний Валютний Фонд, виходячи за рамки своєї традиційної діяльності у сфері грошово-кредитної і фінансової політики, зробив наголос на необхідності прозорості фінансових процедур і інших кроках з приборкання корупції. 4 серпня 1997 р. Виконавче Правління МВФ випустило директиви, які інструктували штат МВФ відносно необхідності розгляду проблем корупції і відповідальності за відносини з країнами-позичальниками. Директиви вперше офіційно визнають проблему корупції. Важливішим є те, що вони звертають увагу МВФ на загрозу, яку корупція представляє для надання міжнародних кредитів для програм розвитку, і прагнуть привернути особливу увагу на проблеми управління, захищаючи політику держав і розвиток інститутів влади і адміністративних систем з метою виключення можливості для корупції і фальсифікацій. Вони також виражають велику стурбованість щодо проблем корупції, заснованих тільки на економічних оцінках, в межах свого мандату, який забороняє МВФ виступати в ролі дослідницького агентства або опікуна фінансової стабільності в країнах-позичальниках [10].

Міжнародна Торгова Палата в Парижі відіграє важливу роль у заохоченні суспільства до того, щоб воно у своїй міжнародній комерційній діяльності стало активнішим у боротьбі з корупцією. Її дії сконцентровані на поліпшенні саморегульованих корпоративних програм. Найбільше досягнення Палати – це ухвалення “Правил поведінки по боротьбі зі здирством і хабарництвом”. Вперше вона випустила їх у 1977 р., установивши набір директив для просування високих стандартів корпоративної поведінки. 26 березня 1996 р. Правила було відновлено [11] і розширено з метою розгляду більшої кількості корупційних методів. Якщо в

1977 р. Правилами заборонялося тільки здирство і хабарництво у зв'язку з отриманням або збереженням бізнесу, то нова редакція забороняє здирство і хабарництво для будь-якої мети. Тому дії Правил розповсюджуються зараз на судові слухання про здирство і хабарництво, на питання оподаткування, законодавчі, екологічні і регуляторні слухання.

Правила мають справу з такими проблемами, як платежі агентам по збуту і іншим посередникам, бізнес-розваги і подарунки, політичне сприяння в рішенні проблем. Вони розповсюджуються не тільки на хабарництво державних службовців, але також і на приватний сектор. Основний підхід Правил – необхідність дій міжнародних організацій, урядів і підприємств, національних і інтернаціональних, з метою відповідати більшій прозорості в міжнародній торгівлі.

Міжнародна Прозорість – неурядова організація, створена в 1993 р. у Берліні. Вона має серед своїх членів колишніх урядових посадових осіб і представників бізнесу. Головна мета цієї організації – посилення відповідальності урядів і обмеження як міжнародної, так і національної корупції. Найголовніші її дії – збір інформації, вжиття заходів щодо зростання суспільної свідомості про необхідність боротьби з корупцією. Наприклад, вона видає Індекс сприйняття корупції, в якому країни оцінені по 10-ти бальній шкалі (значення індексу, рівного 10-ти, означає країну з відсутністю корупції, а значення, рівне нулю, – означає край корумповану країну). Згідно з ним, Україна в 2008 р. посіла 134 місце (із 180) з індексом 2,5, у 2007 р. наша країна займала 118 місце (із 179) з індексом 2,7, у 2006 р. – 99 місце (із 163) з індексом 2,8, у 2005 р. – 107 місце (із 158) з індексом 2,6. У попередні роки індекс корумпованості був ще нижчим.

Ця організація також видає Індекс Хабарництва провідних країн - експортерів, що показує джерела хабарництва, оцінюючи країни за 10-бальною шкалою (значення, яке дорівнює 10-ти означає незначне хабарництво, а нульове значення – дуже високий його рівень) [12].

З розглянутої вище інформації виходить, що майбутнє для ведення торгівлі в країнах, що розвиваються, виглядає сумним. З іншого боку, заходи, прийняті на міжнародному рівні з метою скорочення корупції в міжнародній комерційній діяльності, дають деяку надію на поліпшення ситуації. Доводиться визнати, що значна кількість великих корпорацій, які займаються веденням торгівлі в надзвичайно корумпованих країнах, стали вживати їх уже давно і отримали позитивний результат у цьому питанні. Секрет цього успіху – ухвалення політики управління корупційними ризиками. Одним з її прикладів можна назвати так звані “Принципи Саллівана”, які були запропоновані і розвинені Л. Салліваном, членом ради директорів General Motors, у 1977 р. Його оригінальна ідея повинна була допомогти встановленню расової рівності в Південній Африці через вплив великих корпорацій [13]. Набір з шести принципів був кодом для добровільного їх введення в дію, спроектованим для того, щоб ввести методи уведення торгівлі американськими корпораціями до Південної Африки.

Основані на глобальних принципах Саллівана, так звані принципи C2 (Combating Corruption – боротьба з корупцією), отримали розвиток у діях міжнародних корпорацій. Приймаючи їх, корпорації повинні: 1) установити чітку політику проти

працівників, що платять хабарі, і створити атмосферу нетерпимості до таких проявів; 2) навчати і дисциплінувати своїх працівників; 3) точно фіксувати і повідомляти про операції, які перевірені незалежними експертами; 4) вимагати, щоб агенти і постачальники підтвердили, що вони не брали участь в “неправильних” платежах; 5) установити систему контролю; 6) повідомляти про вимагання хабаря відповідним організаціям; 7) захищати працівників, які також роблять подібні повідомлення. Щоб принципи могли завдати удару (більшою чи меншою мірою) по корупційних проявах, їх будь-який набір повинен: 1) зробити наголос на прозорості операцій; 2) забезпечити керівництво специфічними методами у випадках, пов’язаних з виплатою хабарів; 3) створити необхідне організаційне оточення; 4) солідаризуватися в діях і підтримуватися незалежним агентством, наприклад неурядовою організацією або науковим центром; 5) бути готовими до контролю і зовнішньої оцінки своїх дій незалежними об’єктами, наприклад, соціальними і фінансовими аудиторами.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що міжнародне суспільство визнало загрозу корупції і вжило низку заходів по боротьбі з нею, як у міжнародному, так і на місцевому рівні. Світові політичні і економічні організації розвивали і розвивають правила і рекомендації щодо скорочення рівня корупції в міжнародній комерційній діяльності.

Рівень корупції в країнах, що розвиваються, дійсно високий, але це не означає, що в них неможливо займатися бізнесом. Знання міжнародних і місцевих законів і звичаїв, використання етичних принципів, широке застосування політики управління корупційними ризиками можуть зробити можливим і успішним бізнес у будь-якій країні і уникнути конфліктів з міжнародними організаціями.

Література:

1. *Dakolias M., Thachuk K.* The Problem of Eradicating Corruption from the Judiciary: Attacking Corruption in the Judiciary: A Critical Process In Judicial Reform // 18 Wis. Int’l L.J. 2000. – PP. 353–355.

2. *Scheppele K. L.* The Inevitable Corruption Of Transition // 14 Conn. J. Int’l L. 1999. – PP. 509–514.

3. *Klitgaard R.* International Cooperation Against Corruption // International Monetary Fund Finance & Development, No. 1, Vol. 35, LEXIS, Nexis Library, IAC-ACC-NO: 20519366. March, 1998. – P. 3.

4. *Quinones E.* What is Corruption // OECD Observer, LEXIS, Nexis Library IAC-ACC-NO: 64333488. April, 2000. – P. 23.

5. *Johnston D. J.* Honesty is the Best Policy // OECD Observer, LEXIS, Nexis Library, IAC-ACC-NO: 64333481. April, 2000. – P. 3.

6. U.S. Department of Commerce, “Foreign Corrupt Practices Antibribery Provisions” // USIA Electronic Journal. – 1998. – Vol. 3. – № 5. – November. – Режим доступу : <http://usinfo.state.gov/journals/ites/1198/ijee/factfcpa.htm>

7. Inter-American Convention Against Corruption, OEA/Ser.K/XXXIV.1, CICOR/doc. 14/96 rev.2 (Mar. 26, 1996). – Режим доступу : <http://www.oas.org>

8. Resolution (99) 5. – Режим доступу : <http://www.greco.coe.int>

9. *Brademas J., Heimann F.* Tackling International Corruption; No Longer Taboo // Foreign Affairs, LEXIS, Nexis Library. October, 1998. – P. 17.

10. *Wesberry J. P. Jr.* International Financial Institutions Face the Corruption Eruption // 18 J. INTL. L. BUS. 1998. – PP. 515–516.

11. International Chamber of Commerce Rules of Conduct to Combat Extortion and Bribery. – Режим доступу : http://www.iccwbo.org/home/statements_rules/rules/1996/1996/briberydoc.asp

12. Transparency International Corruption Perception Index/Bribe Payers Index. – Режим доступу : <http://www.transparency.de/documents/cpi/index.html>

13. *Hass D., Dunfee T. W.* Fighting Corruption: A Principled Approach; The C2 Principles (Combating Corruption) // 33 Cornell Int'l L.J. 2000. – PP. 593, 616.

Надійшла до редколегії 1.07.2009 р.